

Список використаних джерел:

1. Гуцин О.О., Шопіна І.М. Актуальні проблеми сучасного стану розвитку воєнного (військового) права як науки і навчальної дисципліни. Форум права. 2017. № 2. С. 144–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_2_24 (дата звернення 10.12.2018).
2. Советское административное право: Учеб. пособ. / Под ред. А.П. Коренева. Москва: Юрид. лит., 1986. 310 с.
3. Дмитриева Е.И. Трансформация понятия «административное право». Академическая публицистика. 2-17. № 10. С. 144–149.
4. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). Київ: Юридична думка, 2004. Т. 1. Загальна частина. 584 с.
5. Мельник Р. Предмет адміністративного права. Право України. 2018. № 3. С. 34–38.
6. Мельник Р.С. Новели сучасної концепції українського адміністративного права. LEX PORTUS. 2017. №5. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8742/Melnyk%20RS%20LP2017-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 10.12.2018 р.).

УДК 347.121.2

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В ТЕОРЕТИЧНОМУ І ПРАКТИЧНОМУ ВИМІРІ

Задорожня Н.О.,

кандидат філософських наук, доцент
кафедри історії та теорії національного
і міжнародного права (Херсонський
державний університет, м. Херсон, Україна)

Задорожня О.В.,

старший викладач кафедри історії та
теорії національного і міжнародного права
(Херсонський державний університет,
м. Херсон, Україна)

У статті проводиться аналіз визначень поняття «право на інформацію», здійснена загальна характеристика інформаційних прав людини та завдань забезпечення прав людини в інформаційній сфері.

Ключові слова: інформаційні права, право на інформацію, право на комунікацію.

RIGHT TO INFORMATION IN THEORETICAL AND PRACTICAL DIMENSION

Zadorozhnia N.O.,

Candidate of Philosophical Sciences,
Senior Lecturer at Department of History
and Theory of National and International
Law (Kherson State University,
Kherson, Ukraine)

Zadorozhnia O.V.,

Senior Instructor at Department of History and Theory of National and International Law (Kherson State University, Kherson, Ukraine)

The article analyses definitions of the concept “right to information” and conducts general characteristics of information laws of human and tasks of enforcement of human rights in the information field.

Key words: information laws, right to information, right to communication.

Сучасний період розвитку України як правової держави, роль інформації та нових інформаційних технологій як засобів налагодження взаємозв'язків між людиною та державою потребують дотримання та забезпечення конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації. Вирішення проблем забезпечення реальності інформаційних прав людини і громадянина пов'язане з розвитком в Україні інформаційного суспільства, інформаційної безпеки держави. Захистити інформаційні права особи неможливо без ефективної державної політики у сфері розвитку інформаційного суспільства в Україні, інформаційного законодавства.

Загальнотеоретичним питанням механізму захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина присвячено праці В.А. Ліпкана, Р.А. Калюжного, В.С. Цимбалюка, О.Ф. Скакун, В.М. Кириченко. Окремі аспекти реалізації інформаційних прав людини і громадянина, удосконалення інформаційного законодавства та практики його застосування проаналізовано в наукових працях І.В. Арістова, О.П. Дзьобань, І.М. Забара, Б.А. Кормич, О.В. Кохановська та ін. Проблеми інформаційних відносин розглядаються у працях Т.А. Костецької, Л.П. Коваленко, А.М. Новицького, Д.О. Петрова та інших вчених.

Метою статті є аналіз права на інформацію як фундаментального права людини в теоретичному і практичному вимірі.

Відкритий та вільний потік інформації є основою демократії. Право на інформацію є однією з найважливіших гарантій розвитку, дотримання і захисту будь-яких універсальних прав людини [3, с. 267]. Особливу роль і значення це право почало відігравати під час становлення й розвитку інформаційного суспільства. На підставі цього поглиблюються його законодавче регулювання і доктринальне дослідження.

Право на інформацію пронизує всі покоління прав людини, набуваючи нового змісту в межах кожного з них. Це зумовлено тим, що основні фундаментальні права, а також права і свободи, що з них витікають, формуються поступово, в конкретно історичних умовах і, як слушно зазначає П.М. Рабінович, на кожному з етапів їх формування є об'єктивно визначеними досягнутим рівнем розвитку суспільства [18, с. 12].

У період після Другої світової війни право на інформацію отримало своє міжнародне закріплення як похідне право від свободи переконань і вільного їх вираження. Це було здійснено шляхом внесення в міжнародні акти основних його правомочностей: шукати, одержувати і поширювати інформацію. Загальна декларація прав людини, проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., у ст. 19 встановила: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» [4]. Така тенденція закріплення права на інформацію як скла-

дового елемента свободи вираження думки простежується і в таких міжнародно-правових актах, як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ст. 10), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. (ст. 19).

Право на доступ до інформації на конституційному рівні закріпилося пізніше права на інформацію. Загалом для Європи право знати – це традиція, що розвивалася поступово: від зародження преси – до розуміння, що свободи преси замало, якщо держава всі відомості про свої справи зберігає в таємниці. Дослідження історії законодавчого закріплення права бути поінформованим дає змогу стверджувати, що, незважаючи на те, що окремі його складники були визнані як суб'єктивні права ще у XVIII ст., загалом право на доступ до інформації як самостійне суб'єктивне право виокремилася з принципу гласності, свободи слова та друку в другій половині XX ст. [6, с. 12]. Причина полягає в особливому характері цього права, реалізація якого повною мірою може бути забезпечена лише на певному етапі розвитку конституційної правової держави, яка готова піти на подальші самообмеження задля формування високого рівня інформованості в суспільстві з метою подальшого розвитку демократії [15, с. 13].

Варто зазначити, що право на доступ до інформації не можна ототожнювати з правом на свободу інформації, оскільки вони хоча й мають однакову мету – забезпечити реалізацію потреби людини в інформації, в них різне функціональне призначення. Якщо функція права на доступ до інформації полягає в забезпеченні змоги дістати безпосередньо від органів державної влади й місцевого самоврядування інформацію про їхню діяльність і відомостей про себе, тобто доступі до офіційної інформації, а також суспільно значущої інформації, то призначення свободи інформації полягає в забезпеченні можливості вільного пошуку та здобування будь-якої інформації із загальнодоступних джерел, отримання інформації про дії влади, але вже в інтерпретації представників ЗМІ, можливості перегляду кінофільмів, ознайомлення з науковими працями, художніми творами, можливості спілкуватися тощо [12, с. 98]. Змістовно це проявляється в тому, що коли свобода інформації потребує невтручання держави в її здійснення, то право на доступ до інформації є відображенням прямого співробітництва, спілкування держави та громадянина, в якому держава виступає як активний учасник, що забезпечує всі умови, щоб людина мала здатність скористатися своїм правом [5, с. 10]. Така позиція є обґрунтованою і поділяється такими вченими, як О.В. Нестеренко, А.А. Задков, І.Ю. Богдановська, С.Н. Шевердяєв та ін.

Право на доступ до інформації за своїм змістом належить до політичних прав, оскільки дає людині змогу брати участь у суспільному (державному і громадському) житті та впливати на діяльність різноманітних державних органів [16, с. 11], органів місцевого самоврядування, судів шляхом доступу до інформації про їхню діяльність. За своєю ж природою право на доступ до інформації є ближчим до другого або навіть третього покоління прав людини, оскільки для створення механізму його реалізації необхідне регулювання та сприяння з боку держави, тобто наявність відповідних гарантій щодо умов, за яких це право буде забезпечено. У цьому полягає основна відмінність прав другого та третього покоління від першого – необхідність позитивних дій із боку держави [15, с. 15].

Наступним етапом в еволюційному розвитку права на інформацію вважається розробка концепції права на комунікацію. У науковій літературі формулюються такі висновки: «Час настав, коли Загальна декларація прав людини повинна буде містити в собі ширше право, ніж право людини на інформацію <...> Це право людини на комунікацію. Це та точка зору, з якої майбутній розвиток комунікацій буде розглядатися так, щоб бути зрозумілим в усій його повноті» [1, р. 18]. У повсякденній мові

відповідно до визначення, що наводиться у словниках, воно означає «обмін інформацією, контакт». У науковій літературі це поняття може бути використано в ширшому сенсі як «інтерація» (безпосередня міжособистісна взаємодія), у вузькому сенсі як «спрямована передача інформації за допомогою будь-якої сигнальної системи» або як «практика створення і обговорення значень, зумовлених специфічними соціальними, культурними і політичними обставинами» [10, с. 20]. Тобто право на комунікацію виникає тільки там і тоді, де є міжособистісні взаємини індивідів, а отже, реалізація його може здійснюватися лише спільно.

А.В. Пазюк зазначає, що право на комунікацію є універсальним, що передбачає права не лише індивідів на комунікацію, але й права спільнот та держав на комунікацію. Право на комунікацію для націй, що розвиваються, є їх загальноцивілізаційним правом на розвиток за допомогою комунікацій. Це включає право на недискримінаційний доступ до інфраструктури, право на справедливий розподіл і використання загальносуспільних ресурсів (радіочастотного спектру, телефонного номерного ресурсу, адресного простору в інтернеті), право на збереження та розвиток своїх культур, зокрема у віртуальній інформаційній сфері в інтернеті [13].

Право на доступ до інтернету можна визначити як забезпечене державою право людини на доступ до всесвітньої глобальної мережі із метою реалізації основоположних прав людини.

Вважаємо, що необхідно на конституційному рівні переглянути визначення права на інформацію, а саме закріпити не лише його правомочності, але й безпосередньо поняття (назву) «право на інформацію», що буде свідчити про його значення як окремої правової категорії.

Право на інформацію передбачається в доктрині європейського права як один із ключових об'єктів у складі такого міжгалузевого інституту міжнародного права, як права людини у нормах Загальної декларації прав людини (ст. 19) [4], Міжнародного пакту ООН про громадянські та політичні права (ст. 19) [11] тощо. В ЄС юридично принципи цього права структуровані навколо ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод [7].

З огляду на аналіз норм міжнародних актів варто визначити, що право на інформацію розглядається як одне з основних прав, що нерозривно пов'язане з окремими іншими інституційними правами людини. З-поміж них чільне місце займають свобода думки та слова, свобода переконань та їх вираження.

Зазначені інформаційні права співвідносяться також із такими протилежними за сутністю до них правами: право на недоторканість приватного життя; право на таємницю, конфіденційність тощо. Їх умовно пропонують визначити як окремі складники категорії «право від інформації».

Вважається, що першою країною у світі, що прийняла спеціальне законодавство про право на інформацію, була Швеція. Інституційно за змістом це право було сформульовано в цій країні у категорії «права на свободу отримання інформації». Право на свободу отримання інформації проголошено в одному з чотирьох основних законів Швеції, що утворюють її Конституцію [8]. Шведське законодавство містить низку положень, що належать до права на інформацію як права доступу до державних документів. Варто зазначити, що основні закони Швеції приділяють значну увагу юридичній основі права на інформацію, висуваючи на перше місце питання цього права поряд з іншими основними правами саме громадян (підданих) у відносинах їх з органами держави. Відповідно до одного з фундаментальних законів, а саме Акта про форму правління (Глава 2, ст. 1, пар. 2), з прав і свобод кожному громадянину гарантується у його відносинах із державними інституціями право на інформацію:

тобто право на придбання, отримання інформації та ознайомлення з висловлюваннями інших осіб [8].

Зважаючи на той факт, що в Україні на законодавчому рівні відсутня уніфікована дефініція категорії інформаційних прав, тому, використовуючи доктринальні характеристики, акцентуємо на тому, що інформаційні права людини – гарантовані державою можливості людини задовольняти її потреби в отриманні, використанні, поширенні, охороні і захисті необхідного для життєдіяльності обсягу інформації [9].

Зважаючи на наявність значної кількості напрацювань в інформаційній сфері щодо інформаційних прав людини і громадянина, пропонуємо виділити низку базових положень, на яких може ґрунтуватися аналіз категорії.

«Право на інформацію» та «інформаційні права» – поняття нетотожні. Поняття «інформаційні права і свободи людини та громадянина» є ширшим поняттям, оскільки охоплює не лише змогу «вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію у будь-який спосіб, на свій вибір» або навіть «можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів», а це усі права і свободи людини і громадянина, що мають інформаційний характер.

Інформаційні права і свободи людини та громадянина становлять цілісний комплекс, який можна пізнати виключно крізь призму їхніх системних властивостей, що проявляється в наявності прав і свобод інформаційного характеру у різних сферах життєдіяльності суспільства. Тому доцільно говорити про інформаційні права і свободи людини та громадянина в екологічній, економічній, політичній та управлінській сферах тощо, які поєднані і в своїй сукупності становлять систему інформаційних прав і свобод.

Ключові концептуальні положення щодо сучасного міжнародно-правового регулювання свободи інформації були закладені на універсальному рівні Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 59(І) «Скликання міжнародної конференції з питання про свободу інформації», прийнятою 14 грудня 1946 р. Свобода інформації є основним правом людини і являє собою критерій усіх видів свободи, захисту яких Організація Об'єднаних Націй себе присвятила.

Ю.І. Римаренко зазначає, що специфіка інформаційної безпеки людини, на відміну від державної безпеки, полягає в тому, що вона базується на чітких та дієвих гарантіях прав і свобод людини у сфері інформації, наголошує на тому, що права на свободу інформації, свободу думки і слова належать до так званих прав «першого покоління» – громадянських та політичних прав, які від початку вважалися і вважаються невід'ємною частиною людської особистості. Права і свободи людини у сфері інформації є важливим фактором, що визначає не лише умови існування конкретного індивіда, а й суттєво політичний устрій держави. Вважаємо, що права і свободи людини у сфері інформації є ключовими інститутами громадянського суспільства, правової, демократичної держави. Реалізація прав на інформацію, свободу слова є найважливішим механізмом захисту прав людини [19, с. 56].

На наш погляд, інформаційні права і свободи людини та громадянина належать до всіх груп. Відповідно до чинного законодавства, до громадянських (особистих) прав і свобод людини належать право на життя, право на повагу честі і гідності людини, право на свободу й особисту недоторканність, недоторканність приватного життя, житла, свободу пересування і вибору місця проживання, свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, свободу вибору національності і вибору мови спілкування, право на судовий розгляд, право на презумпцію невинуватості, свободу вираження поглядів, свободу інформації, свободу від катувань і інших форм нелюдського поводження і покарання, таємницю листування тощо [14, с. 65].

Залежно від характеру свободи, відтвореної в правах або юридичних свободах, розрізняють негативні і позитивні права і свободи людини і громадянина, що відображає позитивні та негативні аспекти свободи [2, с. 56]. Інформаційні права, на нашу думку, також підпадають під цю класифікацію.

Позитивні права людини фіксують обов'язки держави, осіб і організацій надати громадянину ті або інші блага, здійснювати певні дії (право на соціальне забезпечення, право на інформаційний запит та звернення тощо).

Негативні права визначають обов'язки держави та інших людей утримуватися від тих або інших дій у ставленні до особи (наприклад, обов'язок надавати достовірну екологічну інформацію чи інформацію про продукти харчування).

За характером суб'єктів розрізняють права громадян держави, права іноземців, права осіб без громадянства, права осіб із подвійним громадянством [21, с. 160]. Інформаційні права і свободи належать усім категоріям фізичних осіб. Наприклад, право на доступ до правової інформації – законодавства України – мають усі особи незалежно від їхнього громадянства.

Підтримуємо позицію, що класифікація інформаційних прав і свобод людини та громадянина може здійснюватися за різноманітними критеріями та не є усталеною, оскільки вони є невичерпними [20].

Сучасні дослідники інформаційного права розрізняють активне і пасивне право на доступ до інформації. Право на доступ до інформації, закріплене у ст. 34 Конституції, є «активним» за своїм змістом, оскільки становить певну міру поведінки і задля його реалізації людині необхідно вдатися до активних дій.

Відповідно до норми, яка закріплена в Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.», одним із головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати змогу кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя [17].

Входження країни в інформаційне суспільство вимагає вирішення значної кількості завдань. Одним із найважливіших із них є питання формування інформаційного простору, який є важливою ознакою суверенної і незалежної держави, збереження інформаційного суверенітету та створення умов для захисту й ефективного використання національних інформаційних ресурсів. Для цього необхідно переглянути та доповнити в цій галузі чинне законодавство. Відсутність відповідної правової бази може призвести до втрати інформаційного суверенітету як важливого складника – національної безпеки держави.

Розроблення ефективної державної, наукової і науково-технічної політики в інформаційній сфері є важливою передумовою стабільного розвитку України як суверенної держави в умовах глобалізації, формування інформаційного суспільства.

Список використаних джерел:

1. D'Arcy J. Direct Broadcast Satellite and the Right to Communicate. EBU Review. 1969. Vol. 118. P. 14–18.
2. Берлін І. Дві концепції свободи. Сучасна політична філософія: Антологія / упоряд. Я. Кіш; пер. з англ. Київ. Основи, 1998. С. 56–113.
3. Дзьобань О.П. Філософія інформаційного права: світоглядні і загальнотеоретичні засади: монографія. Харків. Майдан, 2013. 360 с.
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

5. Задков А.А. Конституционное право на доступ к информации в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Москва, 2006. 180 с.
6. Закон України «Про доступ до публічної інформації». Науково-практичний коментар. Р. Головенко, Д. Котляр, О. Нестеренко, Т. Шевченко. Київ. СПД Гончарук А.Б., 2012. 335 с.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4.XI.1950). Голос України. 2001. № 3 (2503). С. 6–8.
8. Конституція Швеції від 27.02.74 р. URL: http://www.sweden4rus.nu/rus/info/juridisk/konstitucija_shvecii
9. Куц І. Визначення поняття «інформаційні права людини». URL: <http://naub.ua.edu.ua/2012/vyznachennya-ponyattya-informatsijni-prava-lyudyny/>
10. Марк ван Хук. Право как коммуникация / пер. с англ. М.В. Антонова и А.В. Полякова. Санкт-Петербург: Изд. дом С.-Петербур. гос. ун-та, ООО «Университетский издательский консорциум», 2012. 288 с.
11. Міжнародний пакт ООН про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043
12. Нестеренко О.В. Інформація в Україні: право на доступ. Харків. Акта, 2012. 307 с.
13. Пазюк А.В. Право на комунікацію в міжнародно-правовій доктрині та міжнародному праві: актуальні питання. URL: <https://www.academia.edu/>
14. Погорілко В.Ф. Конституційне право України: підручник / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. 2-ге вид., переробл. та доопр. Київ: Прав. єдність: Алерта, 2010. 432 с.
15. Право на доступ к информации. Доступ к открытой информации / отв. ред. И.Ю. Богдановская. Москва: ЗАО «Юстициформ», 2009. 344 с.
16. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.
17. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.: Закон України від 9 січня 2007 р. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 12. Ст. 102.
18. Рабінович П.М. Основоположні права людини: соціально-антропологічна сутність, змістова класифікація. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 2 (73). С. 10–16.
19. Римаренко Ю.І. Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи, теорія та практика / Ю.І. Римаренко, Ю.С. Шемшученко, Т. Вюртенбергер, Ю.М. Грошевой, К.В. Балабанов. Київ, 2006. 738 с.
20. Собків Я.М. Класифікація інформаційних прав і свобод людини та громадянина. URL: <http://goal-int.org/klasifikaciya-informacijnix-prav-i-svobod-lyudini-ta-gromadyanina/>
21. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.